

Mr Svetlana Stojanović-Kutlača¹

TRAGANJE ZA HARMONIJOM

Apstrakt:

U svojoj osnovi, harmonija je najstarija ideja o skladu koji obuhvata celokupnost sveta. Pitagora postavlja matematičku definiciju harmonije kao proporcije, bazirajući je na akustičkim zakonitostima. Iz tih zakonitosti će se roditi Platonove ideje. Kroz ceo srednji vek, dinamični pojam harmonije potisnuće statična lepota. Razdvajanje poezisa i logosa, dovešće umetnosti u služinski položaj. Početkom 17. veka formira se muzička nauka o harmoniji iz spoja zapadne polifonije i vizantijske monodije, koja će obeležiti početak Novog doba. Moderne teorije relativiteta i teorija informacija omogućiće povratak funkcionalnosti umetnosti.

Ključne reči: 1. Proporcija; 2. Harmonija; 3. Estetika; 4. Monodija;
5. Polifonija; 6. Muzika.

SEARCHING FOR HARMONY

Abstract:

Harmony is the oldest idea of concordance, comprising totality of the world. Understanding of acoustical phenomena leads Pythagoras to the mathematical definition of harmony. This was the basis of Plato's ideas. Medieval understanding of static beauty dominated harmony. Art became a serving activity as a result of the separation between poesis and logos. The beginning of the 17th Century is marked by link of western polyphony and Byzantine monody and this is the start of New age. Modern theory of relativity and information theory assure return of functionality of art.

Key words: 1. Proportion; 2. Harmony; 3. Esthetics; 4. Monody;
5. Polyphony; 6. Music

1. Prolog

Ideja o harmoniji jedna je od najstarijih čovekovih ideja poteklih iz želje da se razume smisao postojanja. Ona je prva misao o uređenosti, zakonitosti kojoj podleže čovek kao biće, njegovo prirodno i društveno okruženje, ali zakonitosti koja podrazumeva izvesne stepene slobode, što omogućuje kretanje, promene i transformacije. Harmonija se uvek povezuje sa dinamičnim sistemom, ona je pretpostavka zakonitosti kretanja. Sve što se kreće, menja, razvija, to čini zahvaljujući izvesnoj slobodi - harmonija je ujedinjujuća, povezujuća zakonitost, zakonitost koja slobodi daje smisao, koja slobodu razlikuje od haosa. Harmoniju kao pojam definiše grčka pitagorejska filozofija. Počev od Pitagore, preko Platona sve do neoplatoničara, u harmoniji se sažima "grčki princip": *sloboda kao lepota* ("Grčki princip jeste sloboda kao lepota, izmirenje u fantaziji, prirodna slobodna izmirenost realizovana neposredno, čulna ideja u čulnome obliku" [Hegel, 1983]).

Grčka misaonost, osnova evropske civilizacije, na sve pojave preslikava teoriju života prema kojoj do rađanja, stvaranja, nastajanja dolazi izdvajanjem dobrog iz preobilja mogućnosti. Svako rađanje se razlikuje od proste reprodukcije po tome što je realizacija nove mogućnosti. Nova mogućnost izvire iz slobode i ona je pretpostavka razvoja. Harmonija, sklad kretanja, sklad promena, u suštini je kompleksan matematičko - muzički, fizičko - metafizički grčki pojam dijalektike. Mada je ovaj pojam proizašao iz grčke kosmologije, nesumnjivo je prevashodno humani pojam, kao što je celokupna grčka filozofija humanistički orijentisana. Ishodište ideje i problema harmonije je ljudska sudbina, traganje intuitivnog i analitičkog karaktera o skladu čoveka sa ostatkom svemira, ali ne manje o skladu načela i snaga u njemu i u njegovom

¹ Mr Svetlana Stojanović-Kutlača, MŠ "Mokranjac", 11000 Beograd, Moše Pijade 6; e-mail: svetlanastojanovic@earlymusic.net

okruženju. Harmonija u čoveku, harmonija u društvu su u stvari prava preokupacija starih grka, njihov kosmos ima centar u čoveku. U shvatanju čoveka kao najsavršenijeg prirodnog bića i društvene zajednice kao prostora u kom se čovek realizuje, harmonija ima presudnu ulogu, a sa njom i sloboda i lepota koje su prvi njeni izvodi. Pristup problematici nauke, kulture, društva, u uslovima blokirano razvoja, sa aspekta zajedničkog istorijskog korena tih pojmova, vodi nas do razmatranja pitanja harmonije, različitih načina njenog poimanja i traženja kroz istorijske epohe. Svest da je blokada odsustvo slobode, odsustvo pretpostavki harmonije, upozorava nas na potencijalno tragično rušenje svih vrednosti humanog društva, svega dobrog i sve lepote. Prvi koraci društvenog razvoja, prve misli o uređenosti svega, odavno svojim ograničenim snagama ne mogu da dosegnu odgovore na složena pitanja savremenog sveta, ipak, zakonitosti promene i danas mogu biti oplemenjene poetikom prošlih doba, ideje o razvoju i danas mogle bi biti inspirisane idejom harmonije: ako naučnost grčke vizije harmonije više i nije dovoljna, njena ljudskost još nije prevaziđena, ako metafizika više ne rešava probleme, ona ukazuje kako da budu humanizovani.

2. Uvod

Prva asocijacija na termin harmonija je, da je u pitanju pojam vezan za umetnost i to prvenstveno za muziku i vizuelne umetnosti. To je zato što umetnički doživljaj harmonije novog doba nadjačava metafizički. Za današnjeg čoveka metafizički pojam harmonije privlačan je ali istovremeno iluzionistički nestalan i nestvaran, proteran u svet ideja ako je racionalan ili emocija ako je estetički. Nema sumnje da je preovlađujući doživljaj sveta u sadašnjem trenutku disharmonija. Moguće je da je to uvek i bio spontani doživljaj čoveka bačenog u lavirint života, da se harmonija periodično i na uvek nov način nameće, a da je umetnost jedan od prostora u kome se traganje za rešenjem ogleda. Očigledan raspad harmonije u umetnosti proteklog veka nagoveštava potrebu za preispitivanjem i traženjem novih pretpostavki harmonije. To nije moguće bez integracije relevantnih činilaca današnjeg mnogostruko usloženog sveta. Ovim radom želi se da se podsećanjem na istorijske trenutke razvoja harmonije u muzici ukaže na potrebu da se uloga umetnosti koja je u velikoj meri postala estetska, preispita kroz iskustvo prethodnih epoha sa ciljem da se istaknu njeni potencijali u saznavnom i ontološkom iskustvu.

3. Pojam harmonije

Već sam pokušaj da prevedemo grčki termin [*αρμονία*] ili latinski "*concordia*", na naš "sklad", upućuje na zvuk, a time na fizičku pojavu i matematički aparat kojim se ta pojava tretira - propociju. Definiciju pojma dugujemo Pitagori - filozofu, astronomu, matematičaru, muzičaru, pesniku, lekaru i pokloniku orfičkog kulta. Njegovo mnogoznalaštvo (*πολυματία*) već ukazuje na racionalno-mistički spoj, bavljenje fizikom ali i metafizikom. Pitagora uočava sklad kretanja kosmičkih tela i naziva ga **harmonijom**. Njegovu sposobnost da, prema predanju, "*čuje muziku sfera*", prati sposobnost da prozvede harmoniju: "*svira tako čudesno da njegova muzika zaustavlja vetrove, životinje i biljke, plimu i oseku*".

Ideja o postojanju sklada koji obuhvata celokpnost sveta, kao "*zlatni lanac*" ili "*Venerin pojas*" koje spominje Homer, starija je od Pitagore. Na to ukazuje pokušaj definisanja putem soprotnog pojma – haosa. U grčkoj mitologiji iz Haosa se rađa Hronos (vreme), a sa njim red, sklad, harmonija.

Harmonijom su se u početku bavili pesnici. Za njih su misao i muzika bili jedno. Antički pesnici bili su glasnici bogova, a pesništvo druga teologija. Starije od bogova, utemeljitelji i simboli istorijske svesti, bile su *muze*. Pojmovi *muza* i *muzika* (*μουσα* i *μουσικε*) sadrže ideju "*pasionirano istraživati*", a potiču od *mosthai* - istraživati i voleti mudrost, a mogu se dovesti u vezu sa indoevropskim *mendh* sa značenjem "*nešto duhom motriti*", kao i *mantram* - *zazivati*. "*Muzama se nije molilo niti su im se prinobile žrtve, one su smatrane za bestelesna, mentalna bića, obraćajući im se čovek se osećao "sudionikom kosmičkog, što će reći uređenog, božanskog sveta, kosmičke svesti i harmonije.*" [Višić, 1997]. Rođenje helenskih muza plod je grčke asimilacije i transformacije mikenske i anadolsko-kritske kulture iz drugog milenijuma pre nove ere (kritska kultura i orfički kult imaju egipatsko poreklo). Muzika je, dakle, od samih početaka u vezi sa spoznavom harmonije.

4. Harmonija u helenskom svetu

Osnovna funkcija muzike u helenskom svetu bila je edukativna, u najuzvišenijem smislu te reči. Harmonija, prema tome, nije bila fizička činjenica čije se prisustvo ili nedostatak konstatuje, ona je smisao, usmerenje, životni put. Hiron, kentaur iz Peliona, sin Krona i Filire, učitelj Ahilov, odgaja plejadu najboljih heroja negujući paralelno ratnu veštinu i muzičku umetnost. Sa Homerom, već počinje odvajanje tih dveju veština, njegov racionalistički duh smatra muziku nepodesnom i štetnom u vaspitanju heroja. Ipak on priznaje magijsku snagu lepog. Kod Homera *lepo* (*το καλον*), s obzirom da je neodvojivo od *korisno*, *skladno* i *dobro*, ima ontološki smisao - tiče se bića u njegovoj funkcionalnosti, uređenosti i objektivnom savršenstvu. Hesiod se bavi pojmom dobra (*το αγατον*) koje ima attribute: sklad, red. On prvi odvajava liriku od epike i postavlja čoveka u središte sveta, zamenjujući bogove i heroje. Lirika izražava osećanja i afekte, odlikuju je muzikalnost i harmoničnost. Liru, muzički instrument, prema tradiciji, napravio je bog Hermes i dao je Apolonu. Lira i kitara, žičani tržački instrumenti, kao i harfa egipatskog porekla - magadida, bude pobožna i uzvišena osećanja. To su harmonski instrumenti, instrumenti usaglašavanja, sklada i suprotstavljaju se ritmičkim (udaraljke) i melodijskim instrumentima (duvački) koji uzbuđuju čula. Harmonskim instrumentima Grci klasične epohe izražavaju svoje najviše civilizacijsko saznanje - osećaj mere.

4. 1. Matematička definicija harmonije

Pitagora je bio pripadnik religiozno-naučnog bratstva koje je delovalo u Crotonu na Apeninskom poluostrvu. Osnovne ideje ove škole prvih filozofa rađaju se iz posmatranja makro i mikro kosmosa kao prostora u kojima dolazi do interakcije suprotstavljenih sila. Kao orfičari ispitivali su suštinu života i smrti, bavili se magijskim veštinama, a jedna od njih je katarza (pročišćenje), do kog se stiže muzikom i igrom kroz stanje ekstaze (izlaženja iz sebe). Pripadnici su se delili na "acusmatičare" (one koji čuju znanje – mate) i "matematičare" (one koji ga saznaju). Pod kosmosom su podrazumevali red, perfekciju, lepotu. Matematičari se bave teorijom brojeva (koja poznaje pojam beskonačnosti, limesa i imaginarnog broja) i pokreću razvoj prirodnih nauka. Harmoniju definišu kao limes usaglašavanja i kao dobro organizovanu strukturu delova u proporciji. Harmonija je otelotvorenje duha, ona ne postoji izvan materije, ona egzistira u njoj kao ostvarenje zakonitosti, ona je granica između realnog i nerealnog. U dinamičnom sistemu, kao limes trenutka, ona je fiksna samo u prostoru lišenom dimenzije vremena. Pitagora postavlja naučne osnove muzičke harmonije bazirane na proučavanju zakonitosti treperenja žice. On otkriva da tonove koji se prijatno usaglašavaju povezuje zakonitost proporcije u odnosima dužina žica. Ta proporcija postaje matematička definicija harmonije. Predstavnici Pitagorinog učenja su prvi ukazivali na sličnost vasiona sa "Harmonijom i brojem". Kružno kretanje nebeskih tela čije su brzine obrnuto proporcionalne njihovim rastojanjima, proizvodi "harmoniju sfera". "Harmonija sfera" je imala veliku etičku, estetsku i eshatološku vrednost, budući da je sviranje na liri, kao analogija nebeskoj muzici, bila prethodna procedura za vraćanje u "zvezdanu otadžbinu" za osvajanje sazvučja i srazmere duše i svemira. Pitagorina kosmologija bazirana je na akustičkim otkrićima: po analogiji sa nastankom zvuka, početni impuls je oživeo kosmos, koji se od tog momenta nalazi u stanju harmoničnog kretanja, zgušnjavanja i razdvajanja. Ovim je harmoniji priključen aktivan, stvaralački princip. Vizija nastajanja putem spajanja i razdvajanja primarnih suprotnosti postaje baza celokupne grčke i time evropske misli.

4. 2. Mit o harmoniji

Analiza mita o Harmoniji otkriva sve ključne momente neophodne za razumevanje prvobitnog shvatanja ovog pojma: Harmonija je ćerka boga rata Aresa i boginje ljubavi Afrodite (rađa se iz borbe i ljubavi); Harmonija je lepa i plemenita (odlikuju je lepota i vrhunsko dobro); nju dobija za ženu mitski heroj Kadmo, koji je ubio aždaju (Harmonija kao nagrada vrlini), ali na kraju ih oboje stiže sudbina i pretvara u aždaje (neminovnost propadanja). Kao neophodna dopuna matematičko - astrološkoj definiciji pojma harmonije, ovaj mit otkriva "muzičku" (u grčkom smislu te reči) dimenziju fizičkih i kosmičkih pojava, koju moderno doba zanemaruje, a ta je komponenta u mitskom, ali i klasičnom periodu grčke kulture značajna, zbog čega je pesnički, umetnički pristup prisutan čak i kod Platona.

4. 3. Harmonija i lepo

Haos je dinamičan i ispunjen energijom, harmonija iz tog razloga nosi u sebi energetski potencijal; lepo, međutim nameće novu viziju sveukupnosti sveta u kojoj statičnost i determinisanost dobijaju na značaju.

Istovremeno sa prevlašću teorije lepog nad doživljajem iskonske harmonije, misticizam grčkih pesnika Orfeja, Muzeja, Lina i njihovih nastavljača, kao aktivnost duha na granici fizičkog i metafizičkog, doživljava sudbonosni pad i dolazi do razdvajanje racionalnog od iracionalnog u postupku saznavanja. Harmonija prestaje da bude čujna i delotvorna, narednih dve hiljade godina ona postaje predmet traganja. Filozofija, racionalna disciplina, potiskuje poeziju.

4. 4. Jedinstvo i kontinuitet - svojstva harmonije

Misao o jedinstvu i kontinuitetu, misao egipatskog porekla, već kod pitagorejaca se razara uvođenjem brojeva kao elementarnih jedinica iz kojih je sazdana sveukupnost (u tom pogledu oni su preteče atomista), a iskonsko viđenje harmonije zamenjuje traženje zakonitosti koje povezuju jedinice.

Jedinstvo celine je ideja bez koje harmonija ne može da egzistira, a akcenat na problematici jedinstva izražen je kod Jonjana, filozofa starijih od Pitagore: Talesa, Anaksimandra, Anaksimena. Tales potiče iz Tebe, zavičaja Dionisa, a tebanci su bili čuveni muzičari. Ispitivanjem magneta Tales je došao do zaključka kako su "sve stvari pune bogova". Anaksimandar ima viziju ciklusa: "ono iz čega sve stvari nastaju u to se i vraćaju". Kod njega nailazimo i na poimanje entropije: "gubitak ravnoteže dovodi do propadanja". Anaksimenu je razvio spiritualističku doktrinu: po njemu kosmos diše, kosmos je ogroman živi organizam.

Pojam kontinuiteta definisali su Heraklit i elejci Parmenid, Zenon. "Vreme je dete koje se igra kamenčićima" - govorio je Heraklit u želji da istakne odsustvo spoljašnje determinisanosti prirode. "Ljudi ne znaju da je ono što se menja u saglasnosti sa samim sobom, i da postoji u harmoniji (skladu surotnih težnji) kao što je ona koju opažamo u luku i liri". Jedinstvo suprotnosti, po njemu, obezbeđuje ono što sve prožima, a to je pravičnost. (*δικαιον*). *Νοῦς* (um) uspostavlja poredak - kosmos. Svako uobličavanje je mera (*το μετρον*).

Parmenid svoje učenje o najopštijim pojavama u prirodi izlaže u stihovima i predstavlja ga kao san. On postavlja princip koji se kasnije označava kao "causa aequat effectum" (u zbivanju se ništa ne stvara i ne gubi), princip konzervacije materije i energije, koji potvrđuju moderne nauke. Iz ovog stava proizilazi da je stvaranje koje su dopuštali grčki mislioci samo oblikovanje.

Zenon je osporavao ontološke pretenzije pitagorejske teorije brojeva: "Svako rađanje je oformljenje a umiranje gubitak forme". On se suprotstavlja predstavama o diskontinuitetu prostora i vremena svojim duhovitim aporijama (Strela, Ahil i kornjača), dokazuje da su prostor i vreme beskonačno deljivi, a to je neophodan uslov kontinuiteta za definisanje harmonije. Harmonija je za njega osnov teorije stvaranja, pretpostavka mogućnosti transformacije.

Pred Sokratovci su postavili osnov grčke shvatanja stvaralaštva kao oformljenja. Nikakva spoljašnja sila ne narušava njihov u suštini panteistički pogled na svet. Postojanje energije, sila, je veoma naglašeno, oni ih nazivaju bogovima, ali njihovi bogovi deo su sveukupnosti, harmonija je zakon koji upravlja tom sveukupnošću, a rezultujuća sila koja vodi realizaciji tog zakona, je prema Empedoklu – ljubav (*φιλία*). Ljubav je ta koja je formirajuća i stvaralačka.

4. 5. Platonove ideje i Aristotelova logika

Platonov dijalog *Timaj* nesumnjivo predstavlja izlaganje i razvijanje pitagorejske doktrine, ali u njemu dolazi do odvajanja ideje od materije i prostora. Zakonitost proporcije kao pokazatelja mere i sklada, koju je Pitagora još uvek video kao imanentnu i materiji i energiji, Platon izdvaja i naziva je ideja. Možemo reći da su se Platonove ideje razvile iz harmonije, ali su istovremeno negirale izvorni pojam harmonije. Odvajanje kao način poimanja razbija doživljaj harmonije.

Aristotel ustanovljava logiku – teorijsko-metodološku nauku, koja se bavi proučavanjem zakonitosti ljudskog mišljenja, i odlučno se suprotstavlja svom učitelju Platonu u pogledu shvatanja istine - dok Platon dopušta različita "viđenja" istih pojava, za Aristotela istina može biti samo jedna, objektivna; različite individualne istine za njega nisu relevantne. Aristotelov put, put *Logike*, postać će put raskida sa izvornom *Harmonijom*. Povratak harmoniji će zato biti moguć tek nakon 2000 godina, sa povratkom autoriteta Platonovih tekstova.

5. Vizantijska kultura

Vizantijska kultura se ispoljila u srednjem veku kao jedinstveni, direktni naslednik i nastavljač grčke antike, prihvaćene kroz prizmu nove istorijske situacije - hrišćanstva. Kriza helenskoga racionalističkog mišljenja, osnažila je antiracionalističku reakciju u novoj grčko-paganskoj kulturi, usmerivši je putem neraščlanjenog, mitološkog mišljenja. Pseudo-Dionisije koristi antinomijski sistem "saznanja" božanstva spajajući grčku dijalektiku i mistiku: nadsvetla tama, nadbožanstveno božanstvo, nadpostojeće postojeće. Sav mistički put "saznanja" prauzroka - Boga - bio je vezan sa božanskom svetlosti, za razliku od zvuka kao prvog pokretača sveta kod starih Grka. Odvajanje svetlosti i tame, kao početak, daće primat likovnom predstavljanju, a zvuk će poslužiti kao prenosnik već otkrivenih zakonitosti - reči. Emocionalno-estetsko delovanje na psihi posmatrača postaje važnije od učestvovanja u sveprisutnoj harmoniji - drugim rečima harmonija je doktrina koja se nameće. U antici sve duhovne i praktične delatnosti čovekove nazivale su se *artes*, a delile su se na *slobodne* (retorika, dijalektika, geometrija, aritmetika, astronomija, gramatika i muzika) i *služinske* u koje su spadale likovne umetnosti. Sada i muzika postaje *služinska*, ali u njoj tinja duh antike, koji će kad se probudi preokrenuti svet.

Cilj vizantijske estetike bio je da se objedini antička telesnost sa hrišćanskom dematerijalizacijom i da se dovede u saglasnost klasični ideal lepote sa hrišćanskom oduhotvorenošću. Lepota je imala hedonistički aspekt ali on nije tuđ vizantinima, u simboličko - alegorijskom opažanju sveta zadovoljstvo materijalnom lepotom shvatalo se kao simbol višeg duhovnog zadovoljstva. Psel u svojoj raspravi "O uzvišenome" definiše pojam prekrasnoga, kao veličanstveno, ozbiljno, vispreno, svečano, sugestivno.

Poimanje prostora i vremena je neraskidivo vezano sa sistemom pogleda na svet. U umetničkom delu Vizantije uklanja se antinomija *Hronos - Eon*. Umetnost je vanvremena i vanprostorna i svezremena i sveprostorna. Umetnost je realizacija nadprostora u koji treba smestiti sve neobuhvativo.

6. Epoha renesanse

Epoha renesanse označiće novo rađanje, period u kom je ljudski duh posle dugog sna vaskrsao, pronalazeći ponovo lepotu življenja. Firenca je pokretač ponovnog interesa za grčku kulturu. Pad Vizantije (1453), paradoksalno, oživljava helensku mudrost. Georgijus Gemistus Pleton, učeni vizantinac, dolazi na koncil u Firencu, radi ujedinjenja crkava i propoveda neoplatonizam, kult snaga prirode, neba, zvezda, sunca. Povratak Platonu nasuprot Aristotelu, obeležiće kraj jedne nehumane hegemonije, odgovoriće na pitanje šta je ljudskije, otkriće dijalektiku, ideju o razvitku. Erazmo Roterdamski će u *Pohvali ludosti* naglasiti "plodne protivrečnosti vitalnosti - večnu pobunu osećanja protiv razuma". Piko dela Mirandola u *Besedi o dostojanstvu čoveka*, ističe značenje slobode za čoveka. Kepler na svetlost intelekta iznosi stvari zaogrnutu misterijom - ideju o korespondiranju makrokosmosa i mikrokosmosa. Venecija između Istoka i Zapada obeležava granicu na kojoj se prelamaju egzotični, orfički i pitagorejski uticaji. Svet u tom periodu izrazito je tragičan, grub i zagonetan: Pije II poziva na krstaški rat, Makijaveli, Savonarola, pa i Leonardo da Vinči opsednuti su vizijama katastrofa. Ponovnim spajanjem misli (*logosa*) i poezije (*poesis* - nadahnuće), kao načina spoznaje, koji su se razdvojili odvajanjem filozofije od teologije, umetnost dobija na značaju, pa će upravo uzlet umetnosti obeležiti vrhunska dostignuća ove epohe. Tragično i uzvišeno, naučno i humano, objektivno i subjektivno, susreću se u umetnosti: razrešenje napetosti nalazi se u novom, snažnom doživljaju harmonije.

6. 1. Estetika renesanse

Srednji vek ima potrebu za spajanjem prirodnih i natprirodnih pojava u igru neprestanog povezivanja. Alegorija i simbolizam, su najbolja sredstva za izražavanje pojedinačnog u opštem i obratno.

Metafizička pansemioza - ideja o simbolu kao izrazu koji nas upućuje na nepoznatu, protivrečnu, neuhvatljivu stvarnost, nameće se širenjem hermetičkih rukopisa na Zapadu u renesansnoj sredini.

Estetika Nikole Kuzanskog, ponovo otvara ideje o "*beskrajnosti sveta, čije je središte svugde, a granična kružnica nigde*", izmirenju suprotnosti (*coincidentia oppositorum*), kao i lepoti kao skladu (*consonantia*). Višedimenzionalnost, po njemu, dopušta da sve može biti stavljeno u žihu iz različitih uglova, a

njegova metafizika bazirana na kontrahovanju tvrdi da u svakom biću deluje sveukupnost. Ovi stavovi dovode do nove, humanističke estetike ekspresije, nasuprot dotadašnjoj estetici vida. Formativni dinamizam, dinamično shvatanje Boga (koji je *forma formarum*) i sveta, dozvoljava analogiju ljudske *ars* i božanskog stvaranja.

6. 2. Polifonija, kontrapunkt

Kod Jovana Skota Eriugene nalazimo prvu filozofsku potvrdu kontrapunkta. Mu-zička polifonija se rađa u 12. veku. I likovne umetnosti pokazuju ambiciju da se postave na matematički nivo muzike - identitet postaje proporcija u pravom značenju te reči. Gotska katedrala postaje simbol estetike suprotstavljenih sila: "*Katedrala predstavlja umetnički zbir cele srednjevekovne kulture: vitraži, čudovišta, položaj, arhitektonska struktura, ona je vizija čoveka, njegovih odnosa sa celinom, golema kamena enciklopedija, istorija*". Kontrapunkt zasnovan na teoriji konsonanci izvedenoj iz zakoni-tosti proporcije koju je postavio Pitagora, postaje obeležje ideja reformacije. Suprostavljajući se, kontrareformacija će se okrenuti vizantijskoj monodiji, tražeći u njoj novu snagu jedinstva. Iz spoja polifonije i monodije rodiće se muzička nauka o harmoniji.

7. Novo doba

7.1. Panteizam

Predstava o *Jednom* prvi put se javlja u ranom hrišćanstvu kod Dionizija Aeropagite. Njegov tumač sv.Toma panteističku ideju prevodi na emanaciju - svet je emanacija božanstva. Panteizam elejaca (bog i priroda su jedno isto) nastavlja se kod Đordana Bruna i Spinoze. Đordano Bruno govori o harmoniji kao vrsti "univerzalnog prijateljstva između svih stvari". Tek 1272.g. prevodi se Aristotelova Poetika. Juan de Baen govori o nadahnuću kao sposobnosti nalaženja Boga. Ovakva duhovna klima razbuktaće ponovnu potrebu bavljenja muzikom na način antičkih pesnika - muzika postaje sredstvo aktivne komunikacije sa silama koje pokreću svet, ona daje moć razumevanja, saznavanja, i ovladavanja beskonačnom celokupnošću, čijim se aktivnim učesnikom oseća oslobođeni obrazovani, renesansni pojedinac. Plemenitost postaje posvećivanje u tajne znanja, čiji je vrhovni koordinator znanje muzike. Poznavanje muzičke harmonije postaje simbol poznavanja harmonije uopšte, a harmonija ne božija emanacija, već mogućnost emanacije čoveka. Umetnost i umeće svake vrste, su vrhunski čovekovi atributi.

Potpuno oboženje čoveka će se dogoditi u 17. veku, veku Dekarta, Lajbnica, Spinoze, veku dinamičnih umetnosti, muzike i drame, veku koji će na pijedestal postaviti individualnost. *Barocco* - pogrdan naziv sa značenjem nepravilnog, deformisanog bisera koji bi trebalo odbaciti, kao nesavršen, bio je termin koji je sa podsmehom upućen arhitekturi kraja 16. veka koja nije uspevala da dostigne eleganciju i ravnotežu dela renesansnih velikana. Taj pogrdan naziv, međutim, postaje ponos za umetnike koji su sebi postavili ciljeve razaranja starih obrazaca i energičnog traženja originalnosti u izrazu. Harmonija prestaje da bude nametnuti zakon, ona se rađa u slobodnom kretanju suprotstavljenih sila, ona izrasta iz unutrašnje prirode samih stvari, a čovek prestaje da bude njen rob i postaje aktualizator.

U 17. veku idejom harmonije bave se filozofi koji su istovremeno i značajni matematičari (Dekart i Lajbnic), ili se služe jednom od matematičkih disciplina (Spinoza i Hobs). Rene Dekart govori o našim mogućnostima shvatanja i po njemu postoje tri vrste ideja ili "prvobitnih pojmova": duša kao nešto što misli, telo kao nešto što se prostire i treći pojam jedinstvo duše i tela. Lajbnic smatra da se suština sveta iscrpljuje principom unapred date harmonije, u kome nema slučajnih elemenata i u kojoj vlada njihova uzajamna povezanost i saglasnost. Jedinstvo supstancije sveta na nivou istina uma, tj. poredak i punoću hijerarhije idealnog sveta on označava kategorijom Boga. Samo delo Baruha Spinoze "*Etika izložena u geometrijskom poretku*" govori o njemu kao filozofu harmonije. Za njega modusi, kao različita stanja jedine supstancije, jesu činioci jedne posebne harmonije koja se dvostruko imenuje kao "Bog ili Priroda", a pri tome je uzrok sebe same. T. Hobs u delu "*Levijatan ili materija, forma i vlast crkvene i građanske države*" ističe da se ljudi ujedinjuju u države da bi ostvarili mogućnost delovanja "prirodnog zakona" koji čoveku zabranjuje da radi ono što je pogubno za njegov život ili ga lišava sredstava da život sačuva".

7.2. Nauka o harmoniji

Na planu muzike, odvijaće se presudna transformacija harmonije, rađanjem muzičke nauke o harmoniji iz spoja renesansne polifonije zapadnog hrišćanstva i vizantijske monodije. Sudbonosni spoj odigraće se na tlu katoličke Italije u slobodnim gradovima Firenci, Padovi, Mantovi, Veneciji i najzad biti prihvaćen u centru kontrareformacije - katoličkom Rimu.

Traganje za muzičkom harmonijom dešava se uporedo sa pokušajem obnove grčke tragedije i nastankom barokne opere. Dok je epoha renesanse predstavljala povratak vrednostima antičke grčke izraženim kroz likovne umetnosti, barok oživljava muziku, dramu, ali i retoriku, matematiku i filozofiju. Dinamične umetnosti kakve su muzika i drama, mnogo će bolje odraziti traganje za harmonijom, koja se ne može poistovetiti sa statičnim zakonitostima lepote. Dublje poniranje u problematiku postanka svega, postojanja Boga, veći izazovi i pitanja egzistencije, zahtevaju snažniji i dinamičniji medij, kao što je muzika. Ekspresija i ispoljavanje individualnog stava, preduslovi su preispitivanja zastarelih predstava o svetu i oslobađanja od kanonizacije vrednosti. Firentinac Ćirolamo Freskobaldi, orguljaš crkve sv. Petra u Rimu, postavlja novi *affeto* stil instrumentalne muzike, inspirisan vokalnim *concitato* (uzbuđeni) stilom venecijanca Klaudija Monteverdija.

7.3. Šeling

Novo doba obeležiće i nova estetika i filozofija umetnosti, u kojoj je ključnu ulogu odigrao Šeling. Značaj Šelingove Filozofije umetnosti leži, pre svega, u pokušaju spekulativnog shvatanja umetnosti kao takve i izvođenja celokupne umetnosti iz *Jednog izvora*, iz *Apsoluta*. To proizilazi iz Šelingove opijenosti "*najnovijim stanovištem identiteta*", u kojem se sjedinjuju panteizam Ćordana Bruna sa Spinozinom filozofijom identiteta i Platonovim učenjem o idejama. Filozofija umetnosti, kod njega nije nikakva posebna estetička disciplina kao kod Kanta, već samo jedan drugačiji način određenja Apsoluta. Zanimljiv je i njegov stav o odnosu harmonije i lepote: "*prvo od dva jedinstva, ono koje je ugrađenost beskonačnog u konačno, izražava se u umetničkom delu prvenstveno kao uzvišenost, a drugo, koje je ugrađenost konačnog u beskonačno, izražava se u umetničkom delu prvenstveno kao lepota*". Muzika je za njega vrhunaska umetnost, ispoljavanje metafizičkog (ideje o Apsolutu) u fizičkom (zvuku).

7.4. Birkhoff-ova formula i entropija Maxa Bensea

Posle kartezijanskog racionalizma 17. i racionalizma 18. i 19. veka, sa harmonijom u znaku lineranih jednačina, dolazi vreme harmonije verovatnoće. Dvadeseti vek obeležiće teorija relativiteta, kvantna fizika i teorija informacija. 1928. godine Birkhoff određuje estetičku meru umetnosti **M**, kao količnik faktora reda **O** i kompleksnosti **C**:

$$M=O/C$$

Polazeći od ove definicije, 70-tih godina ovog veka Max Bense razvija novu filozofiju umetnosti, kojom se ona ponovo u potpunosti integriše u suštinu čovekovog postojanja. Posmatrajući estetičko biće kao svet znakova i estetički svetski proces kao informaciju, Max Bense, nasuprot materijalno-energetskoj sferi postojanja postavlja sferu inteligibilnog postojanja. Entropiji - meri za nered prisutnoj u prvoj, suprotstavlja negativnu entropiju - meru uređenosti pripadajuću drugoj. Time, osnovna harmonizujuća uloga umetnosti, kao u periodu njenih početaka, dobija egzistencijalno, funkcionalno estetsko značenje za čoveka. Funkcionalizam najavljuje da će novi milenijum biti doba umetnosti.

8. Zaključna razmatranja

Preko Platonovih dijaloga, naročito Timaja, pitagorejska shvatanja prenela su se kroz epohu hrišćanstva do danas, ali u znatno modifikovanom obliku. Ovaj dijalog smatran je u svim vremenima za najteži i najnejasniji, a Platonovo pesničko mešanje pojmovnog saznanja i predstavljanja dozvolilo je tumačenja koja su kroz dva milenijuma udaljavala sve više harmoniju, čoveka, Boga kao posebne kategorije. Harmonija je od aktualnosti postala predmet čežnje, od aktivacije i kreacije, predmet vere. Razdvojili su se materija, prostor, stvaranje. Aristotel je sudbonosno odvojio svrhu i nužnost. Odvojio se aktivni momenat "*forma*" od pasivnog

"materije". Logos je započeo neumoljivu vladavinu. Harmonija je tražena u muzici, poeziji, religiji, ali pitagorejska, panteistička harmonija je proterana. Tek će epoha renesanse i baroka omogućiti povratak harmoniji kao sveopštem integrirajućem zakonu postojanja. U susretu polifonije Zapada i monodije Vizantije, na pozornicama bogatih renesansnih polisa Firence, Padove, istokom prožete Venecije, nastaje muzička harmonija 17. veka, istovremeno sa pojavom Dekarta, Lajbnica Spinoze i novom kosmologijom Keplera, Galileja, Đordana Bruna.

Renasansu je obeležila nadahnutost klasičnim dobom grčke kulture, međutim već 17. vek je pokazao nedovoljnost stepena slobode koji su time pokrenuti i zahtevao ekspresiju individualnosti. Novo doba tražiće inspiraciju u grčkoj tragediji, iz čega će se roditi duh "nove muzike". Na pragu 20. veka otkriće teorije relativiteta, kvantne fizike, obezbediće preduslove za povratak na predsokratovsko doba u kome je došlo do cepanja i razdvajanja osnovnih elemenata harmonije - materije i energije. Raspad religija i ideologija i traženje novih puteva duhovnosti upućuje na ponovnu analizu istog, za oblast duha mitskog doba, doba u kom je došlo do odvajanja ljudskog i božanskog, fizičkog i metafizičkog. Pošto je čovek jedino realno biće koje omogućuje pojam vremena, koje oseća sve dimenzije postojanja, koje vidi, a ljudska duša ona koja spoznaje harmoniju, čovek je najbožanskije od svih realnih bića. To je bila misao pitagoreanaca i možemo je potvrditi i danas.

Literatura

- [1] Bense, Max (1965), "*Estetika*", prevod R.Putar, Otokar Keršovani, Rijeka, 1978.
- [2] Bičkov, V.V. (1977), "*Vizantijska estetika: teorijski problemi*", prevod s ruskog Dimitrije M.Kalezić, Prosveta, Beograd, 1991.
- [3] Eko, Umberto (1987), "*Umetnost i lepo u estetici srednjeg veka*", prevod Tanja Majstorović i Snežana Brajović, Kultura, Beograd, 1992.
- [4] Garen, Euđenio (1976), "*Kultura Renesanse – Istorijski profil*", Editori Laterza, Bari.
- [5] Hegel, G.V.H. (1983), "*Istorija filozofije III*", jubilarno izdanje iz 1940. godine preveo Dr Nikola M.Popović, BIGZ, Beograd.
- [6] Pavlović, Branko (1997), "*Presokratska misao*", ΠΛΑΤΩ, Beograd.
- [7] Plutarh, "*O muzici*", Prosveta-Niš, Sfairos, Beograd, 1997.
- [8] Šeling, F.V.J. (1802), "*Filozofija umetnosti*", prevod Danilo N. Basta i Olga Kostrešević, BIGZ, Beograd, 1989,
- [9] Višić, Marko (1997), "*Odnos muzike i poezije u drevnoj Heladi*", predgovor za knjigu Plutarh "O muzici", Prosveta-Niš, Sfairos, Beograd.